

Pintér Márta azt állítja, hogy színvonalával kiemelkedik a kor magyarországi anyagából. A tanítás folyamatában felhasznált jegyzet poétikai írások mellett tartalmaz Metastasiótól származó drámakivonatokat, egy jegyzéket a különböző műfajokban és témákban használható könyvekről. Ez a gyűjtemény őrizte meg Mártonfi kéziratos történelmi drámáit, amelyeket budai diákjai be is mutattak 1769 és 1772 között. A szerző megfigyelése szerint a Mártonfi által felsorakoztatott jezsuita írók egy modernebb drámaíró nemzedék ismeretét bizonyítják.

A költészetről beszélve a szerző megállapítja, hogy Mártonfi József verseiben kimutatható a képiségre építő rokokó hagyomány, amelyben a hétköznapi és a szent, a jó és a szép filozofikus gondolatokkal fonódik egybe. A pásztorköltészet jegyeit magán viselő költészet és az irodalmi levelezés kortárs megítélése mellett a szerző egy tágabb irodalmi keretben is elhelyezi a vizsgált alkotásokat.

A kötet legterjedelmesebb része a Mártonfi drámaíróról szóló fejezet. Fejtegetését a magyar történelmi témájú drámák latin nyelvűségének a kérdéséből vezeti le Pintér Márta. A *Thomas Nádasdius, Buda, Mathias Corvinus* című történelmi drámák eredeti alkotások, amelyek Mártonfi komoly drámaelméleti tudásáról is vallanak. A *Hypocrita* című komédiában a szerző Molière hatását látja megnyilvánulni.

Mártonfi verses magyar drámafordításáról, a *Salamon* című műről beszélve Pintér Márta felkutatja a Salamon-téma korábbi jezsuita feldolgozásait, ami a mű megértésében és elhelyezésében kulcsfontosságú. Andreas Friz munkásságának hatását érezhetjük több történelmi téma feldolgozásában. Friz *Salamon Hungariae rex* című műve Lestyán Mózes és Illei János közvetítésével vált ismertté Mártonfi számára, aki a hetvenes évek elején elkészíti a dráma teljesen formahű fordítását. Pintér felhívja a figyelmet arra, hogy az időmértékes verselés átvétele és használata Mártonfi részéről egybeesik az antik versformák magyarországi-erdélyi meghonosításának első kísérleteivel.

A munka Mártonfi József egyházi beszédeinek feltérképezésével zárul, amelyek közül a legérdekesebb az igaz megvilágosodásról szóló prédikáció. A beszédet teljes egészében olvashatjuk a kötet mellékletében. Ugyanitt megtalálhatóak Mártonfi József versei, drámafordítása, Révai Miklóshoz írt levelei.

Pintér Márta Zsuzsanna könyve hozzájárul ahhoz, hogy az eddig oly sokáig „rejtőzködő” Mártonfi József irodalmi munkássága végre ismertté váljék, és elnyerje az őt megillető helyet a magyar irodalomban.

Vulkán Vera Tünde

Térinformatikai alkalmazások a történelmi névtanban

Vörös Ferenc: Kárpát-medencei történelmi családnévtan. Kalligram kiadó, Pozsony–Bp. 2017. 564. old.

2017 májusának utolsó napjaiban az Erdélyi Múzeum-Egyesület adott helyet *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig* című nemzetközi konferenciasorozat nyolcadik rendezvényének, mely *A nyelvterület keleti peremén* alcímet kapta. Ekkor mutatták be – itt Erdélyben először – *A Kárpát-medencei történelmi családnévtant*, melynek szerzője a fent említett konferenciasorozat megálmodója,

főszervezője. Az atlasz megjelenése rendkívül fontos: egyrészt a szerző tudományos munkásságának jelentős állomása, másrészt a teljes magyar történelmi személynévkutatás nélkülözhetetlen forrásanyaga. Akár jelképesnek is tekinthetjük az örvendetes tényt, hogy ti. az EME székházában került sor a bemutatóra, hiszen Kolozsvárhoz, Szabó T. Attila névéhez (akinek személye, tudományos munkássága

összefonódik az EME tevékenységével) fűződik a régióban folyó névkutatás elindítása és megalapozása. Tanítványai, mint Gergely Piroska, Murádin László, Kovácsné József Magda, Janitsek Jenő (a teljesség igénye nélkül) a személynévkutatásban is jelentőset alkottak (vö. Gergely Piroska: *A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere*. Bukarest, 1977; *A kalotaszegi magyar családnévek rendszertani és funkcionális vizsgálata*. NytudÉrt. 108. sz. Bp., 1981, Murádin László: *Erdélyi magyar családnévek*. Europrint Könyvkiadó, Nagyvárad, 2005, Kovácsné József Magda: *Az erdélyi Havasalja személynevei*. MND. 119. sz. Bp., 1993, Janitsek Jenő: *Bardócszék hely- és családnévei*. MND. 118. sz. Bp., 1993).

Az atlasz jól igazodik azokhoz az elvárásokhoz, és megfelel azoknak a szükségszerűségeknél, amelyeket B. Gergely Piroska már 1995-ben kijelölt a névtani kutatások új irányvonalául: „A felhalmozódott adatanyag mennyiségileg és földrajzi szórtságában már most elegendő volna arra, hogy összefoglalóbb munkákba, jelenségvizsgálatokba lehessen tanulságait sűríteni. A legsürgősebb tennivaló volna tehát egy névarchívum: a számítógépes személynévi adatbázis létrehozása” (B. Gergely Piroska *Az újabb kori magyar személynév-szintézisek megalapozása*. In: B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály szerk.: *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Miskolc, 1995. augusztus 28–30. 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc).

A szerző neve nem ismeretlen az erdélyi nyelvészek számára. Vörös Ferenc nyelvész több monografikus munka, illetőleg középiskolai és egyetemi tankönyv szerzője. Fő kutatási területei a szociolingvisztika, kisebbségkutatás, kontaktológia, onomasztika és a térinformatikával megtámogatott történeti, valamint jelenkori nyelvöldrajz. Az utóbbi húsz év kutatómunkájában egyre inkább felismerte és alkalmazta azokat a lehetőségeket, amelyeket a korszerű technika (adatbázisok építése, használata, nagy mennyiségű

számítógépes adatfeldolgozás és -rendszerezés) nyújt, ugyanakkor munkájában sikeresen ötvözte a nyelvészet és földrajz, jelesül a térképészet kínálta lehetőségeket. Saját szoftvereket fejlesztve hatalmas névállományt dolgozott fel és vetítette elénk szemléletes kartogramokon.

A fent említett munka nem előzmény nélküli, már a hátsó borítón ezt olvashatjuk róla: „A Kárpát-medencei történeti családnévatlasz egyszerre kíván társa és folytatása lenni a Kalligram Kiadónál 2014-ben megjelent Kis magyar családnévatlasznak.” A formátumot, a külsőnyt tekintve is testvére az előző kötetnek. Fekvő téglalap formájú, a szedéstükör a bevezető tanulmányban három, a térképtárban kéthasábos. Ez a forma bizonyult ugyanis is a legmegfelelőbbnek a térképlapok nyomtatásához, mégpedig oly módon, hogy a kartogramok mellé egy hasábjában megjegyzéseket, magyarázatokat lehessen fűzni. Míg a Kis magyar családnévatlasz a jelenkori, 2009-es adatbázis (melyet a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Hivatala bocsátotta a szerző rendelkezésére) tízmillió felüli alapadatából a 106 leggyakoribb magyar családnévet dolgozza fel, és az 1720-as Conscriptio Regnicolarisból 15 nevet tartalmaz, a *Kárpát-medencei történeti családnévatlasz* ezen történeti forrás különféle személynévadataihoz köthető jelenségeket mutat be tematikus térképek segítségével. A szerző mintegy 178 ezerre teszi az összeírás alapadatainak számát. 452 színes térképlapra vetítve dolgozza föl az adatokat, oly módon, hogy a lexikális típusok közül a 176 leggyakoribb név nyelvöldrajzát tanulmányozhatjuk. Ezenkívül néhány szemantikai és morfoszemantikai típus kartogramját is közzéteszi. Fontos előzménye az atlasznak az a kötet is, amelyet a szerző 2015-ben jelentetett meg *Fejezetek a 18. század eleji Magyar Királyság névföldrajzából* címmel.

Legújabb kiadványának felépítése megegyezik a korábbi atlaszával: a rövid Előszót követi egy Bevezető, amely valójában egy részletes tanulmány, melynek végén gazdag bibliográfiát tár elénk a szerző, aztán az adatbázisokat és forrásokat sorakoztatja fel, majd következnek a térképlapok.

A gazdag térképanyagot követi az atlaszban bemutatott lexikális típusok gyakorisági mutatója, a térképek jegyzéke, végül egy szlovák és angol nyelvű rövid összefoglaló. Az Előszóban a szerző az atlasz újdonságaira hívja fel a figyelmet, jelesen, hogy a változatok gyakoriságát adja meg csupán, valamint a történeti térképekhez társított kommentekre hívja fel a figyelmet. Ezek a rövid, lényegre törő megjegyzések rendkívül hasznosak az olvasó számára, hiszen készen kapja a név keletkezésével, a változatok helyesírás-történetével, művelődés-történeti háttérével kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. Az 1910. évi megyebeosztás szerinti színes térképeken illusztrálva jól látható a regionális gyakoriság, melynek nagyságrendje százalékban is megjelenik (igaz, a számok leginkább csak nagyjátóval olvashatók), másik térképlapon pedig számszerűsítve jeleníti meg a név előfordulását kisebb területre, településhálózatra vagy akár egyetlen településre is vonatkoztatva.

A bevezető tanulmányban a szerző először a magyar családnévrendszer kialakulásáról értekezik, kezdve az egyelemű névrendszertől a családnevek általánossá válásáig, a Tihanyi Alapítólevél adataitól II. József császár 1787-ben kiadott patenséig, sőt annak nyelvi hatását is felvázolja, de szót ejt az ortográfiai problematikáról, a nevek írásképeinek változásáról, a rögzülő formák kialakulásának okairól. Ezt az alfejezetet az 1720-as országos összeírás névtani, nyelv földrajzi és interdiszciplináris hasznosíthatóságáról való eszmefuttatás követi. Ezután tér rá a szerző az atlasz előzményeinek, előmunkálatainak, a kialakított adatbázisnak a bemutatására. Ebben a részben hasznos tájékoztatást kapunk a külföldi hasonló munkálatokról, melyek Németországban és Ausztriában, Olaszországban, Hollandiában, Belgiumban, Franciaországban, Angliában, Írországban, illetve a közép-európai államokban, azaz Szlovákiában, Lengyelországban zajlanak.

Az 1720-as Conscriptióra visszatérve a szerző először annak jogi és társadalomtörténeti háttérét tárja fel, összehasonlítja az 1715-ösével. A szóban forgó, 1720-as összeírást a pozsareváci békekötés után két

évvél hajtották végre, melynek célja az adóköteles személyek, illetve porták összeírása volt. Az 1720-as utasítás szerint figyelmen kívül hagyták a földterülettel nem rendelkező jobbágyokat és zselléreket, valamint a curialis községek úrbéres népességét. Összeírták viszont a déli határvidékek adóköteles, polgári népességét is, amely az adott megye alá tartozott közigazgatásilag. Ennek következtében előfordulhat, hogy bizonyos személy(ek) neve az összeírásban kétszer is szerepel. Az összeírás terepmunkája nem ismert a kutató előtt, nem tudhatni, hogy az összeíró személyek milyen módszer szerint dolgoztak, mennyit tartózkodtak terepen, valóban személyes kikérdezést alkalmaztak-e. Mivel a személynevek nagyobb részében sem rögzült még a kiejtési mód, annál kevésbé gondolhatunk az ortográfiai kép véglegesült mivoltára. Inkább élőnyelvi gyűjtésnek tekinthető az összeírás, de a conscriptórok írásszokásairól sincsenek ismereteink. A fenti dilemmákat nem vette figyelembe az összeírás első feldolgozója, Acsády Ignác, aki vármegyénként betűrendbe szedve tette közzé a települések adatai mellett a népesség nemzetiségi minősítését is, szerzőnket viszont annál többször kértette óvatosságra, többszöri megfontolásra és esetenként önkorrekcióra. Feltehetőleg állandó felülvizsgálatra lesz szükség az anyag teljes feldolgozásáig, de a tudományos kutatásnak éppen ez az egyik fő ismérve és mozgatórugója.

A Bevezető utolsó harmadában a szerző az 1720-as Conscriptióból készített adatbázisról, annak feldolgozásáról, illetve a feldolgozás lehetőségeiről szól bővebben. Ez a rész a tulajdonképpeni atlasz munkálatainak a konkrét ismertetője, ezt alaposan tanulmányozva tudjuk a térképlapokat és az ott feltüntetett információkat helyesen kezelni és értelmezni. A Vörös Ferenc által létrehozott strukturál adatbázis több fázisban készült. 2011-től lehet különféle szempontok szerint keresni benne, adatokat kinyerni belőle. Jelenleg a munka arra koncentráldódik, hogy a szemantikai és morfoszemantikai jelenségcsoportokat is mind hatékonyabban lehessen lekérdézni. Az említett konferencia során több előadás is elhangzott, amely erre az adatbázisra alapozódott, s elsőre kitűnt, hogy a szerző milyen

önzetlenül bocsátja rendelkezésre adatait a tudományos kutatók, érdeklődők számára.

A korpusz adatai a korabeli Magyar Királyság területét fedik le, ami azt jelenti, hogy a mai Magyarország területére esik az adatok 38, Szlovákiába 37 százaléka, míg a Partiumból a nevek 9,88, Burgerlandból 7,61, Kárpátaljáról 3,67, Vajdaságból 1,54. Szlovéniából 1,36, Horvátországból 0,76, valamint a mai Lengyelország területeiről való az adatok 0,26 százaléka. Erdélyiként igencsak sajnálhatjuk, hogy történelmi okok miatt az adatbázisba nem került egyetlen adat sem. Viszont az *Erdélyi magyar szótörténeti tár* tízenégy kötete (hogy egyetlen konkrét forrásmunkát említsek) sok személynévi adatot tartalmaz akár a 18. századból is, érdemes lenne ezeknek a feldolgozását is fontolóra venni.

A teljes névállomány feldolgozása még nem történt meg, az atlasz térképtárában elsősorban a leggyakoribb lexikális típusok mellett mintegy mutatóként helyet kaptak szemantikai és morfoszemantikai típusok is. Az eddigi munkálatok során bő 50 000 személy családneve került látókörbe, a leggyakoribb lexikális típusokat figyelembe véve 49 614 családnevet dolgozott fel a szerző. A lexikális típusoknál mindig a különböző változatokat is megadja, a Bevezetőben külön kitér a létrejöttük lehetséges okaira.

A korpusz és természetesen az atlasz tudományközi használhatóságáról szólva elsősorban a rokon szakterületek kutatóit kell említenünk. A szerző szerint érdeklődők lehetnek „Közép-Európa társadalomtörténettel foglalkozó magyar, német, szláv és román kutatói, valamint a téma iránt érdeklődő nagyközönség. A nyelvészeken kívül sok más rokon, illetőleg a nyelvészettel felületileg érintkező tudományág hasznosíthatja a kartogramok kínálta lehetőségeket. Mindenekelőtt a történészek, de munkájuk során a honismerettel, néprajzzal, művelődés- és népiségtörténettel, kisebbségkutatással, kontaktológiával, migrációs kérdésekkel foglalkozó szakemberek is sok kérdés megválaszolásához fel tudják használni az atlaszban található kartogramokat. Ez utóbbi

jelenségtérképei nemcsak a török kiűzése utáni 18. század eleji állapotok tanulmányozását, hanem a jelenkori térképek segítségével a történeti folyamatok modellálását is lehetővé teszik.” A nagy tömegű adat a nyelvhatár kirajzolására, avagy a belső népességmozgás modellálására is alkalmas lehet (lásd a leggyakoribb magyar névképzések – *Szabó, Nagy, Varga* – térbeli elterjedését), annak ellenére is, hogy a családnév nyelvi formája nem föltétlenül fedi a nyelvi-etnikai hovatarozást (lásd a *-mann, -ics* és *-ský képzős neveket*). *A szerző két morfoszemantikai típus korpuszbeli előfordulását is elemzi: ezek az 'onnan/oda való' jelentésű -i képzős, valamint a -fia és -fi névrészes családnévek.*

A bevezető tanulmány utolsó része az adatbázis kialakításának technikai vonatkozásait taglalja, végül röviden kitér a térképtár ismertetésére. A kézikönyv utóbbi egysége – atlasz mivoltának megfelelően – tulajdonképpen a kiadvány gerincét adja. A térképtár három nagy egységre tagolódik. A leggazdagabb a lexikális típusokat felölelő rész. A főbb csoportok a következők: 1. Lakó- vagy származási helyre utaló családnévek. 2. Felmenő hozzátartozó nevéből létrejött családnévek. 3. Nemzedékviszonyító családnévek. 4. Nép- és népcsoportnevekből létrejött családnévek. 5. Foglalkozásra, tisztségre utaló családnévek. 6. Társadalmi helyzetre, státuszra, valaki(k)hez való tartozásra utaló családnévek.

A térképtár második és harmadik része néhány szemantikai, illetve morfoszemantikai típust mutat be nagyobb területi bontású térképeken, mellettük ott vannak mindig az egyes ejtés- és/vagy írásképváltozatok mennyiségi mutatói. Végül a térképtárat az atlaszban bemutatott lexikális típusok gyakorisági mutatója zárja.

Az atlasz interdiszciplinaritása okán is nagy érdeklődésre tarthat számot. Tudomásom szerint alacsony példányszámban jelent meg, ezért ezt az írást figyelemfelkeltőnek is szántam, remélve, hogy a könyv végül minden érdeklődőhöz eljut, az értékes munka pedig megkerülhetetlenül beépül a tudományos kutatások további áramába.

T. Szabó Csilla

Contents

Márta Bodó: <i>Paupercula Feminea Forma</i> . A Simple Woman of the Middle Ages and her Musical Visions	1
László Holler: What is the Meaning of the Word <i>ualallal</i> as it Appears in the Old Hungarian Lament of the Virgin Mary?	11
Csaba Maczelka: Dialogue, Paratext, Polyphony – Points of View for the Interpretation of Thomas More’s Work	51
Gyula Dávid: Bánffy and Kós	62

Workshop

Adél Csata: The Language Policy of László Teleki (1764–1821) by his Work Entitled <i>A’ magyar nyelv elé mozdításáról buzgó esdeklései gróf Teleki Lászlónak</i>	76
Attila István Kárpáti: „Our Readers Wish Delightful...” Miklós Wesselényi and the Transylvanian Museum	91
Éva Szegedi: The Catalog (Registry) of Count Imre Mikó’s Personal Library	103
Eszter Benő: Literature in the Tower of Babel	112

Review

Levente Pap: Geodesy in Ancient Rome	118
Éva Szegedi: Roman Library and Catalog	119
Máté Boér: Textology, Philology, Interpretation	121
Zselyke András: Our Living Space, Our Language	125
Annamária Biró: Exploring Transylvania	128
Franciska Kónya: Seraphic Adventures	132
Vera Tünde Vulkán: About Mártonfi József, a Transylvanian Bishop	133
Csilla T. Szabó: Carpathian Basin Family Name-Atlas	135

Cuprins

Bodó Márta: <i>Paupercula feminea forma</i> . O femeie simplă din evul mediu și viziunile sale muzicale	1
Holler László: Sensul cuvântului <i>ualallal</i> din monumentul de limbă maghiară medievală <i>Bocetul Sfintei Fecioare (Ómagyar Mária-siralom)</i>	11
Maczelka Csaba: Dialog, paratext, polifonie. Puncte de vedere pentru interpretarea operei lui Thomas More.....	51
Dávid Gyula: Bánffy și Kós.....	62

Atelier

Csata Adél: Considerațiuni lingvistice ale lui Teleki László (1764-1821) expuse în lucrarea sa privind dezvoltarea limbii maghiare din epocă.....	76
Kárpáti Attila István: „Cititorii noștri doresc opere delectante...” Wesselényi Miklós și revista Erdélyi Muzéum	91
Szegedi Éva: Catalogul bibliotecii personale a contelui Mikó Imre de Hidvég	103
Benó Eszter: Literatura pe portalul Bábel Web Antológia.....	112

Recenzii

Pap Levente: Geodezia în Roma antică	118
Szegedi Éva: O bibliotecă din Roma și catalogul acesteia	119
Boér Máté: Textologie, filologie, interpretare.....	121
András Zselyke: Spațiul nostru vital – limba.....	125
Biró Annamária: Organizarea vieții științifice în Transilvania din secolul 19.....	128
Kónya Franciska: Aventuri serafice	132
Vulkán Vera Tünde: Episcopul transilvănean Mártonfi József	133
T. Szabó Csilla: Atlas onomastic cuprinzând numele de familie folosite în Bazinul Carpatin.....	135

Tartalom

Bodó Márta: <i>Paupercula feminea forma</i> . Egy középkori együgyű asszony és az ő zenés látomásai.....	1
Holler László: Mi a jelentése az Ómagyar Mária-siralom <i>ualallal</i> szavának?	11
Maczelka Csaba: Dialógus, paratextus, polifónia – szempontok Thomas More művének értelmezéséhez	51
Dávid Gyula: Bánffy és Kós.....	62

Műhely

Csata Adél: Idős gróf Teleki László nyelvpolitikája <i>Buzgó esdeklései</i> alapján	76
Kárpáti Attila István: „Olvasójink gyönyörködtetöt kívánnak...” Wesselényi Miklós és az <i>Erdélyi Muzéum</i>	91
Szegedi Éva: Hídvegi gróf Mikó Imre könyvtárának címjegyzéke.....	103
Benő Eszter: Irodalom Bábelben	112

Szemle

Pap Levente: A geodézia az ókori Rómában	118
Szegedi Éva: Római könyvtár és katalógus.....	119
Boér Máté: Textológia – filológia – értelmezés.....	121
András Zselyke: Életterünk, a nyelvünk.....	125
Biró Annamária: Honismeret vs. Landeskunde – tudományszervezés a 19. századi Erdélyben	128
Kónya Franciska: Szeráfi kalandok	132
Vulkán Vera Tünde: Mártonfi József erdélyi püspök	133
T. Szabó Csilla: Térinformatikai alkalmazások a történeti névtanban.....	135